

KULTURMILJÖ
HALLAND

BOSGÅRDSFALLET

Renovering av en av dammvallarna

Britt-Marie Lennartsson

**Renovering av dammvall, ett projekt inom "Vårda
Vattendragens Kulturarv"**

Bosgårdsfallet, Bosgård 1:15, Torups socken, Hylte kommun

2014:24

OMSLAGSBILD K 2014-74-
FOTO Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland
TEXT Britt-Marie Lennartsson
DIARIENUMMER 2014-292

KULTURMILJÖ
HALLAND

RAPPORT ÖVER RENOVERING AV EN AV DAMMVALLARNA VID BOSGÅRDSFALLET Bosgårdsfallet, Bosgård 1:15, Torups socken, Hylte kommun

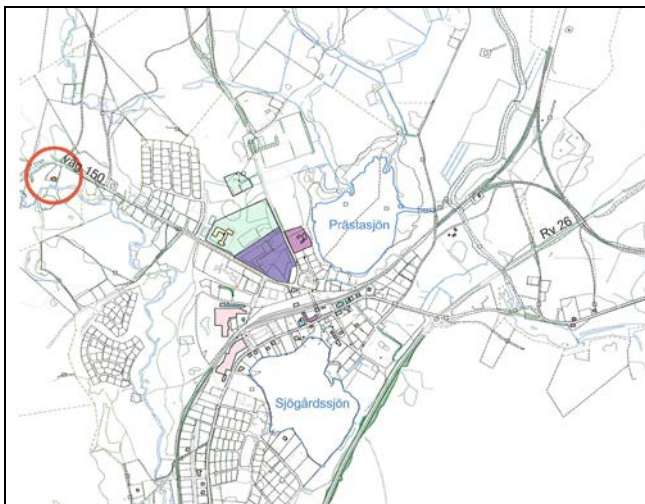
Dnr 2014-292, Rapportnr 2014:24

Länsstyrelsens dnr 432-4967-14

Britt-Marie Lennartsson

Under hösten 2014 har arbeten med att renovera dammvallen vid Bosgårdsfallet i Torup pågått, för vilket Länsstyrelsen gett bidrag. Bidraget förutsätter att arbetena sker med antikvarisk medverkan och i enighet med Länsstyrelsens anvisningar. Renoveringsprojektet bedrivs inom länsstyrelsens projekt Vårda Vattendragens kulturarv.

Den antikvariska medverkan har utförts av Kulturmiljö Halland genom bebyggelseantikvarie Britt-Marie Lennartsson, som även ansvarat för föreliggande rapport. Arkivmaterialet förvaras hos Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3 i Halmstad under dnr 2014-279.

Karta över Torups läge i Halland och Bosgårdsfallets läge i Torup (eg. kvarnägarebostaden, Bosgård 1:31) karta från Kulturhistoriska miljöer i Torup, Bevarandeplan, Hylte kommun och Kulturmiljö Halland.

Historik

En gång i tiden var miljön kring Bosgårdsfallet en livlig plats som sjöd av olika verksamheter. Här fanns bland annat kvarn, färgeri, garveri, sågverk, kulfabrik, likkistefabrik och kraftverk. Fallens kraft har utnyttjats sedan århundraden, men intensifierades för drygt 100 år sedan.

Det forsande vattnet utnyttjades också till att driva en kvarn. Fram till 1915 drevs den av ett vattenhjul som monterats direkt i det forsande vattnet. Hjulets diameter var ungefär tre meter. Fallhöjden var dock en stark utvecklingspotential för Torup. 1914 (Olika uppgifter har hittats, även 1912 nämns) lät handlanden Oskar Bengtsson uppföra en kraftstation som möjliggjorde en viss elektrifiering av Torup. En lång trätub byggdes då från dammen ovanför fallet och ner till de turbiner som installerades. (Resterna av trätuben finns ännu kvar, som en rad tunnband längs slutningen vid den andra fördämningsvallen.) Trätubens nedre del byttes senare ut mot en ståltub som ledde vatten till två turbiner. Den ena turbinen drev med remdrift kvarnen medan den andra turbinen drev en generator på 60 kilovoltampere. Vägen mellan Bosgård och Torup kunde nu utrustas med gatubelysning och även kyrkan försågs med belysning. Strömmen räckte också till att driva en snickerifabrik och till Christenssons sågverk. Under tider med vattenbrist drevs generatoren med hjälp av en fotogenmotor. Kraftstationen var i drift fram till 1955.

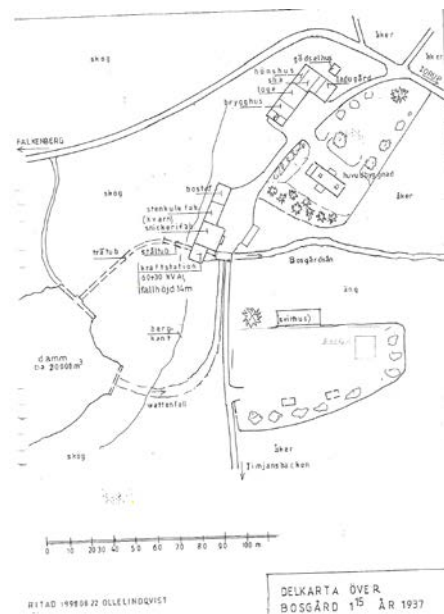
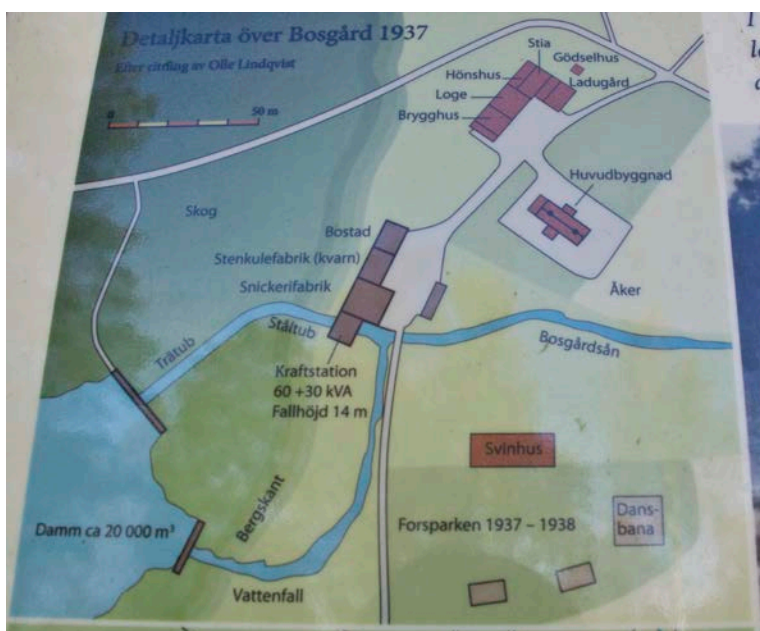

Foto av informationstavla vid parkeringen vid fallet, samt uppmättningsritning som utgjorde förlagan, vilken visar på alla de byggnader som en gång fanns på platsen. Kartan visar att det finns två dammvallar som håller dammen på plats. Det är den nedre som nu återställts. Den övre är ännu intakt, men i behov av en översyn.

Kvarnen hade två par sammäldstenar, ett par siktstenar, skalkkvarn och grynverk. Hit kom bönderna för att få sin säd mald. Merparten av det som maldes togs tillbaka till gårdarna för brödbak och andra hushållsändamål och som foder till djuren. En del av produkterna såldes emellertid direkt vid kvarnen. Kvarnverksamheten lades ner omkring 1930. Kvarndriften ersattes då av en generator på 30 kilovoltampere. Några av kvarnstenarna används nu som bord vid en picknickplats nedanför fallet.

Kvarnhuset var en stor byggnad som rymde flera verksamheter. Där fanns, förutom själva kvarnen även "magasinet" där kulfabriken fanns, mjölnarbostaden och likkistefabriken. Tillverkningen av likkistor skedde högst upp i byggnaden. Än idag kan man hitta kulor från kulfabrikens tid. När kvarnverksamheten lades ned användes kvarnen som cementfabrik. År 1976 brände man ner den då fallfärdiga kvarnen med mjölnarbostaden, det dåligt underhållna magasinet och den nerlagda kraftstationen. Kvar blev bara stengrunder som ännu vittnar om den omfattande verksamheten här en gång var. Ännu finns dock den stiliga mangårdsbyggnaden från senare delen av 1800-talet, byggd av kvarnägaren H. Angel, som även odlade upp åkrarna och drev jordbruk runt tomten.

Äldre foton från kvarnmiljön; till vänster visar de byggnader som inrymde kraftstation (den mindre träbyggnaden) och snickerifabrik (den större byggnaden med första planet i sten). Bakom snickerifabriken skymtar den del av anläggningen som inrymde kvarn samt bostadsdel (enligt uppmätningsskizterna av Olle Lindkvist). Den högra bilden visar mjölnarens ladugård mm, som låg på samma plats som dagens parkering för besökare till Bosgårdsfallet.

Vy från ån upp mot landsvägen, där kvarnen skymtar till vänster, ladugårdens gavel syns i mitten och mjölnarbostaden ligger till höger. Allt är rivet idag, utom mjölnarbostaden. Foton från Torups samhällsförening.

Överallt i området hittar man spår efter de sedan länge raserade byggnaderna runt fallet. Under den högsta granen finns ruinerna efter ett svinhus, där man lär ha gömt undan grisar under andra världskriget.

Beskrivning och skador

I utkanten av Torups, vid väg 150 mot Falkenberg, ligger det elva meter höga Bosgårdsfallet. Ungefär fyra kilometer väster om Torup ligger Ivesjön. Vattnet från sjön rinner genom Bosgårdsån förbi Bosgård, vidare i Lillån för att nå Nissan i närheten av Hinnakullsberg ungefär fyra kilometer söder om Torup. Bosgårdsåns övre lopp går genom ett flackt område med mycket mossmark. Just vid Bosgård får vattnet fart när det passerar branten ner mot Nissans dalgång. Ivesjön ligger ungefär 50 meter högre än Nissan och en stor del av den fallhöjden är på en kort åsträcka här vid Bosgård. Detta vatten, som nu åter forsar fritt, tämjdes en gång för att utvinna kraft. För att få ett bra vattenflöde byggde man en damm ovanför fallet. Därifrån leddes vattnet ner genom en tub till kraftstationen.

Den ännu intakta fördämningen som ligger ovanför tuben, något norr om den vall som nu renoverats.

Efter att dammen och fallet inte längre haft någon praktisk funktion har dammvallen förfallit. Vallen var till sitt ursprung uppbyggt av sten, främst natursten, troligen ihopsamlat lokalt. Stenen har sedan gjutits över med betong. Den andra vallen, vid tuben, är ännu intakt, och visar hur den nu raserade kan ha ett ut. Allt efter att vallen vittrat har vattnet fört med sig stenarna från vallen, och spridit ut dem över sluttningen, utöver de som ligger som rasmassor intill vallen.

Runt resten av dammen finns en dammvall som idag bara kan skönjas som en överväxt vall genom skogen.

Utförda arbeten

Arbetena har utförts av PEAB samt genom en stor ideell insats av samhällsföreningens medlemmar. Arbetena har i huvudsak utgjorts av följande:

- Kvarvarande betong på vallen har rivits ned, redan rasad har samlats upp och forslats bort.
- Raserade stenar har samlats ihop, lagts tillbaka för att återskapa fördämningsvallen.
- Stenarna har fogats med betong. Dammvallen är en relativt modern 1900-talskonstruktion. Kanske är stenmurarna från 1910-talet, men har sedan gjutits på med betong. Syftet är inte att återställa vallen till ett ålderdomligt skick, utan att skapa en fungerande vall, för att på sikt kunna återskapa en damm.
- Ovanpå stenmuren har en ny pågjutning av armerad betong gjorts. Formar av brädor har byggts kring stenvallen och gjutits på.
- Efterlagning samt tätning av synliga skador i befintliga betongtätningar på insida vall.

Entreprenörer

Arbetena är utförda av PEAB samt ideellt arbete av boende i närområdet, Torups samhällsförening.

Negativ

Negativ till fotografierna förvaras i arkivet hos Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3 i Halmstad. Följande filmer i arkivet innehåller fotografier som visar dammvallen vid Bosgårdsfallet före och efter denna renovering:

Film nr
2014-74

Datum
14-09-23
14-10-08
14-10-24

Fotograf
Britt-Marie Lennartsson

Foto innan renovering

Den raserade dammvallen, med nedfallna stenar och vittrande rester av betong.

Drivor av sten låg intill spången förbi fallet.

Sten och betongstycken som forslats bort av vattenkraften nedför sluttningen.

Foto under renovering

Stenmuren har återskapats och en träform byggts ovanpå för gjutning av betongvall.

Betongvallen ska armeras för att stå emot vattnets krafter.

För att kunna forsla materialet uppför den branta sluttningen byggdes en liten grusväg, vilken skymtar mellan träden bortom byggarbetsplatsen

Foto efter renovering

Stenmuren är återställd och har fått en pågjutning som följer murens väg längs dammkanten.

Slutbesiktning av vallen (till vänster) med fallet nedanför (till höger).

Öppningen i vallen är nu iordningställd för att en dammlucka ska kunna återskapas på platsen, för att det åter ska kunna bli en damm ovanför fallet.

Den nya vägen upp till dammen.

KULTURMILJÖ
HALLAND

Postadress: Bastionsgatan 3 | 302 43 Halmstad | Tel: 035-19 26 00
Fax: 035-19 26 26 | E-post: kansli@kulturmiljohalland.se | Hemsida: www.kulturmiljohalland.se